

УДК 327. 7: 339. 923.

Плевако І. Г.,*кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Національного університету "Острозька академія"*

ДИНАМІКА ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ФЕДЕРАТИВНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ БРАЗИЛІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядається динаміка торгово-економічних відносин України з Федеративною Республікою Бразилія протягом 2005-2011 рр. Основна увага приділена обсягам імпорту та експорту, а також наголошено на найбільш важливих продуктах взаємної торгівлі.

Ключові слова: міжнародні торгово-економічні відносини, імпорт, експорт, Україна, Федеративна Республіка Бразилія.

В статье рассматривается динамика торгово-экономических отношений Украины с Федеративной Республикой Бразилия на протяжении 2005-2011 гг. Уделено основное внимание взаимному импорту и экспорту, а также названы наиболее важные продукты взаимной торговли.

Ключевые слова: международные торгово-экономические отношения, импорт, экспорт, Украина, Федеративная Республика Бразилия.

In the article the author studies the dynamics of trade and economic relationships of Ukraine and Federal Republic of Brazil (2005-2011). Main focus is made on the volume of export and import as well as on major products of mutual trade.

Keywords: international trade and economic relationships, import, export, Ukraine, Federal Republic of Brazil.

Постановка проблеми. Вивчення зовнішньоекономічних векторів співпраці України є актуальним напрямом наукових досліджень. З початком ХХІ століття для нашої держави відкрилися можливості для поглиблення торгово-економічного співробітництва з країнами Латинської Америки (далі – ЛА) в цілому і Федеративною Республікою Бразилія (далі – ФРБ) зокрема. Це зумовлено тим, що, загалом, у двох державах стабілізувався внутрішній економічний розвиток, а також розгорнувся процес освоєння ринку експорту та імпорту товарів. Для України торговельно-співробітництво з Бразилією стало важливим напрямом її зовнішньоекономічної політики. Протягом 2005 – поч. 2011 рр., частка українсько-бразильського товарообміну, у порівнянні з сукупним показником товарообмі-

ну 32-х інших держав ЛА, в середньому, становила 32,8%. Незважаючи на те, що в умовах світової економічної кризи 2008-2009 рр. значною мірою зменшилися обсяги товарообміну, Україна завдяки значній політико-договірній базі з Бразилією не лише утримала, а й збільшила обсяги торгівлі (39,6%). Щобільше, саме тоді й викристалізувалися нові тенденції в динаміці торгово-економічної співпраці. Отже, характеристики питань, з якими позиціями наша держава увійшла у процес вимушеної стагнації і з якими перспективами вийшла, присвячена ця розвідка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні кількість публікацій, присвячених цій проблематиці, є не вичерпна. Для висвітлення окремих аспектів відносин залучені науково-аналітичні статті відомих українських дослідників та дипломатів. Важливими є розвідки відомого українського вченого-міжнародника В. Кириченка, який поглибив дослідження контактів України з латиноамериканським континентом [3]. Заслужують значної уваги праці аналітиків Д. Корольова [6] і В. Чабанного [14], які розглядали торгово-економічні контакти у минулому і на сучасному етапах. Не можна обійти увагою доробку А. Бредихіна [2], В. Лажнік, М. Подзерук [7] та інших. Однак названі дослідники недостатньо вивчили торгово-економічні відносини між державами на сучасному етапі, тому нагальним є не лише врахувати наявні напрацювання, а й на основі синтезу поглибити дослідження цієї тематики.

Мета і завдання дослідження. Мета цієї розвідки полягає у характеристиці двосторонніх контактів України з Бразилією, а також аналізі динаміки їх торгово-економічної співпраці. В контексті цього важливими завданнями є вивчити джерельну базу дослідження та проаналізувати наукові розвідки на предмет визначення основних тенденцій у динаміці торгово-економічних відносин двох країн.

Джерелами, що лягли в основу цього дослідження, стали різноманітні дані, представленні звітами, аналітичними записками і таблицями офіційних структур країн. З українського боку – це матеріали МЗС України [13], Державної служби статистики України [10] та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [14]; з бразильського – Міністерства розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі Бразилії [19] та Міністерства Закордонних Справ ФРБ [24]. Крім того, було використано двосторонні меморандуми, протоколи та інші джерела нормативного характеру [11].

Основний акцент у цій статті робиться на період кризи, однак у цілому, нижньою хронологічною межею дослідження обрано 2005 р., оскільки це час формування поступальної динаміки зовнішньої торгівлі України з ФРБ. Верхньою хронологічною межею у цій розвідці обрано кінець 2010 р., коли державами було подолано кризові явища у двосторонніх відносинах і, внаслідок цього, по-перше, відновлено торгівлю на рівні попередніх показників, а по-друге, поглиблено двосторонню співпрацю. Для порівняння також залучено показники перших п'яти місяців 2011 р.

Виклад основного матеріалу. Аналіз динаміки торгово-економічних відносин України з країнами ЛА початку ХХІ ст. вказує на зростання обсягів товарообігу в період 2001-2010 рр. [3, с. 250, 255-258]. Цікавим залишається той факт, що офіційна українська і бразильська статистика дещо розходяться (див. таблицю 1), проте така відмінність суттєво не впливає на розуміння фактичної динаміки товарообігу). Показники як експорту, так і імпорту у досліджуваній період (за винятком кризи) мали тенденцію до помітного зростання (див. рис. 1). За десять років ХХІ століття товарообмін України з латиноамериканським регіоном був найбільш високим у 2008 р. і становив 3,17 млрд. доларів.

Таблиця 1
Обсяги товарообігу України з Бразилією та країнами
Латиноамериканського регіону (у млн. дол. США) та динаміка їх
щорічного приросту (у %) за 2005-2011рр. *

	2005	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011
За українськими джерелами	422,5	418,2	-1,0	797,7	48,6	1031	29,2	490,7	-47,6	820	33	324
За бразильськими джерелами	363,8	371,6	2	651,6	43	1174,9	45,5	398,4	-64	-	-	360
Країни ЛА в цілому	1253,1	1707,1	36,2	2251,4	32	3172,2	41	1587,3	-50,0	2071,2	0	978

*(Власні напрацювання за даними офіційних структур України та ФРБ [10; 19; 24]).

Як відомо, 1 березня 2007 р. Палатою зовнішньої торгівлі Бразилії було прийняте рішення, згідно з яким Бразилія визнала Україну державою з ринковою економікою. Цьому передувало підписання ключових документів про торговельно-економічне співробітництво [11] та інших договорів економічного характеру [19]. Враховуючи, що і до сьогодні між державами діє низка угод, протягом досліджуваного періоду було підписано ще 24 документи, з яких 10 охоплюють питання торгово-економічних відносин. Важливими стали: “Протокол про співробітництво між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія у галузі енергетичного машинобудування” від 16. 11. 2005 р., “Меморандум про взаєморозуміння між Українським центром сприяння іноземним інвестиціям та Бразильським агентством сприяння експорту” від 19. 08. 2009 р., Протоколи Першого, Другого, Третього та Четвертого спільних засідань Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва (далі – МКТЕС).

Поштовхом до співпраці в космічній галузі стала “Рамкова угода між Урядом України та Урядом ФРБ про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях” від 11. 07. 2006 р., а у фармацевтичній галузі – “Угода між фармацевтичним підприємством ДАТ “Індар” та бразильською державною фармакологічною компанією “Фіокрус” щодо створення спільного підприємства з налагодження випуску в Бразилії інсуліну за українськими технологіями” від 21. 06. 2006 р. [4].

Під час роботи згаданого вище Третього спільного засідання МКТЕС, 5-6 червня 2008 р. в Києві було підписано низку документів про розширення двосторонньої співпраці між країнами. Особливо важливим став “Меморандум про створення спільної робочої групи з питань торгівлі та інвестицій”. Цим кроком було погоджено двосторонній механізм, завдяки якому мали б збільшитись обсяги торгівлі та інвестицій, а також – розширитись номенклатура двосторонньої торгівлі. Позитивним кроком бразильської сторони стала пропозиція утворити спільну Комісію з координації двостороннього співробітництва в енергетичному секторі. У відповідь на київські домовленості 19 серпня 2009 року у м. Бразиліа працювало перше засідання українсько-бразильської Підкомісії з питань торгівлі та інвестицій [13].

В інтерв’ю газеті “День” 1 грудня 2009 р. колишній посол України у Бразилії Володимир Лакомов зазначив, що ця латиноамериканська країна має не лише великі можливості, а й емний та перспективний ринок. Україна, на його думку, тут посіла своє місце, проте ще залишався великий нереалізований потенціал. Аналізуючи статистичні дані Міністерства розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі Бразилії за підсумками 2008 р., посол наголосив на суттєвому збільшенні обсягів двосторонньої торгівлі у порівнянні з 2007 роком (з 570,833¹ млн. дол. США в 2007 р. до 1174,931 млн. дол. США в 2008 р.). Тоді основним чинником зростання обсягу українсько-бразильської торгівлі стало поживлення взаємодії між зацікавленими у співпраці бізнес-структурами обох країн, що підтверджувалося активізацією обміну делегаціями у цій сфері. Український дипломат підкреслив, що хоча внаслідок світової фінансової кризи товарообіг протягом 2009 року між Україною та Бразилією зменшився, проте така ситуація була нетиповою для українсько-бразильського торговельного співробітництва [8].

Характеризуючи стан торгово-економічних відносин 2009 року, у вересні 2010 р. міністр промислової політики Дмитро Колесніков вказував, що загальний обсяг торгівлі знизився з 1 мрд. до 496 млн. дол. Обсяг експорту знизився у чотири рази. Міністр також підкреслив, що причиною цього стало значне зменшення постачання українських мінеральних добрив і продукції металургійної галузі, що є ключовою експортною про-

¹ За даними названого джерела (Ministério do Desenvolvimento, Indústria e Comércio Exterior) обсяги товарообігу становили 651,6 млн. // <http://www.desenvolvimento.gov.br/comercio-exterior/arquivos/Ucrania.pdf>

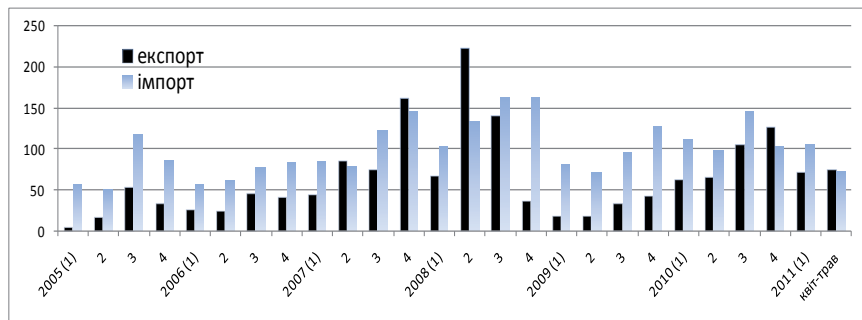
дукцією до Бразилії. Імпорт бразильських товарів також скоротився. Головною причиною цього стало зниження попиту на цю продукцію на бразильському ринку. Однак у першій половині 2010 р. ситуація почала стабілізуватись [1].

Поштовхом для подальшого розвитку співробітництва в торговельно-економічній сфері було проведення бізнес-форуму в рамках візиту президента Бразилії до України. Це засвідчило, що у двосторонньому співробітництві економічна складова почала поступово набирати домінуючого змісту, що й до сьогодні відповідає першочерговим інтересам обох країн [8].

Наступним кроком стало Четверте засідання українсько-бразильської МКТЕС, що проходило наприкінці серпня 2010 р. у м. Бразилія. Під час цього заходу голова української делегації, Міністр промислової політики України Д. В. Колесніков, поміж іншого зустрівся також з міністрами розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі, а також енергетики та гірничої промисловості Бразилії [1; 16]. Відбулись засідання Робочих груп з питань торговельно-економічного співробітництва, співпраці у промисловій та фінансовій сферах, співробітництва у сфері мирного використання космічного простору, в галузі сільського господарства, в енергетичній галузі, у сфері науки, технологій та інновацій, спорту та охорони здоров'я. В результаті зустрічей бразильська сторона висловила зацікавленість українськими літаками "Ан".

Товарна структура та загальні обсяги торгівлі між Україною і Бразилією засвідчують, що розвиток економічного співробітництва країн ще не відповідає їх потенційним можливостям. Важливо, що напередодні кризи значних змін зазнала структура торгівлі на користь збільшення частки товарів з великим вмістом доданої вартості (з 2% до 20%) [7, с. 85]. Аналіз статистичних даних Державного комітету статистики України свідчить про позитивну динаміку розвитку співпраці в торговельно-економічній сфері у 2010 р. Зокрема, обсяг двосторонньої торгівлі становив 819,5 млн. дол. США, де український експорт становив 359,9 млн. дол. США. Цьому є своє пояснення. Апелюючи до слів Дмитра Колеснікова, варто погодитись, що надзвичайно активізувались бізнес-інтереси між двома країнами, крім того, стабілізувався попит на товари української експортної номенклатури [1].

Важливим чинником зростання обсягу двосторонньої торгівлі стало поживлення взаємодії між бізнес-структурами України і Бразилії, оскільки активізувався обмін делегаціями. Крім уже традиційних для бразильського експорту тютюну, кави, цукру з тростини, зросли поставки в Україну бразильської яловичини та свинини. Водночас українська високотехнологічна продукція не набула значного поширення. В експорті до Бразилії почали переважати гарячекатаний та інший сталевий лист, нітрат та сульфат амонію тощо [1; 13].

Рис. 1. Динаміка експортно-імпортних відносин України з Бразилією (2005 – поч. 2011 рр. поквартально (у млн. дол. США))*

*(Власні напрацювання за даними держкомстату України // www.ukrstat.gov.ua [01. 07. 2011])

Основними статтями українського експорту залишаються добрива та інші продукти хімічної промисловості. Бразилія також купує механічне обладнання, електрообладнання, транспортні засоби, шляхове та компресорне обладнання, насоси, труби, чорні метали тощо.

Не зайвим буде підкреслити, що кількість товарних позицій в українському експорті до Бразилії зростає з 73 у 2001 р. до понад 100 у 2011 р. Помітно також збільшилася номенклатура імпортованих товарів у товарній структурі імпорту з Бразилії до України. У структурі українського імпорту з Бразилії переважає розчинна кава (85%). Частка бокситів (7,6%) та шоколаду (3,0%) доповнює в цілому збіднену структуру товарів, що надходять на ринок України з Бразилії. Сьогодні в імпорті присутня незначна частка продукції хімічної та косметичної промисловості, механічного обладнання, продуктів тваринного походження [7, с. 85].

За перші п'ять місяців 2011 року, бразильський експорт на українському ринку становив 150 млн. дол. США, збільшившись на 43,7% порівняно з аналогічним періодом 2010 року. Найбільшим попитом користувалася заморожена свинина (38,5%), кава (17,5%), листя тютюну (13,1%), марганцева руда (5,7%) і алюмінієві руди (3, 1%). Своєю чергою, Бразилія придбала в Україні товарів на 210 млн. дол. США, що вказує на зростання на 84,5% за той же проміжок 2010 року. Бразильську сторону найбільше цікавила сечовина (41%), прокат чорних металів (23,9%), мінеральні смоли (4,6%) і медикаменти як для людини, так і для потреб ветеринарії (2,7%) [20; 24].

Щодо проблем двосторонніх торговельно-економічних відносин між Україною та Бразилією, що постали в умовах кризи, варто згадати суперечки навколо поновлення дії антидемпінгових заходів проти українського виробника добрив (нітрату амонію). Компанія “Фосфертіл”, бразильський

національний виробник мінеральних добрив, звернулась до Міністерства розвитку, промисловості та зовнішньої торгівлі Бразилії щодо поновлення дії антидемпінгових заходів проти імпорту з України нітрату амонію [15].

Щодо перспектив, то на сьогодні бразильська сторона наголошує на зацікавленості у налагодженні та поглибленні співпраці з Україною у таких сферах, як: машинобудування, яке включає (транспортне та металургійне, суднобудування); фармакологічна сфера (на 2014 рік передбачено створення спільного підприємства з випуску інсуліну за українськими технологіями на базі української фармацевтичної компанії “Індар” і бразильської державної компанії “Фіокрус”; поставки енергетичних матеріалів (продукти перегонки нафти). Важливим є також отримання Бразилією інвестицій у вигляді високотехнологічної продукції з України, що визнаються бразильською стороною як нематеріальні вкладення при створенні спільних підприємств. Крім того, бразильська сторона сприймає Україну як країну з багатим досвідом роботи в аерокосмічній промисловості і партнера у розробці спільного проекту “Алкантара-Циклон-Спейс” [9], що передбачає здійснення першого запуску ракети “Циклон-4”. Цю подію заплановано на лютий 2012 року. Метою заходу є виведення на орбіту бразильського геостаціонарного супутника [17]. І насамкінець, Бразилія готова постачати Україну продукцією агропромислового комплексу.

Висновки.

1. Серед країн латиноамериканського регіону Бразилія залишається найважливішим торгово-економічним партнером України. Протягом досліджуваного періоду відносини між державами мали позитивну тенденцію до наростання взаємних обсягів торгівлі. Частка товарообігу з Бразилією, у порівнянні з іншими державами латиноамериканського регіону, для нашої держави, в середньому, становила 32,8%, тобто 663,4 млн. дол. США на рік (таблиця 1).

2. Світова економічна криза 2009 р. стала причиною суттєвого зниження товарообігу між країнами, але завдяки значній політико-договірній базі було не лише утримано, а й збільшено обсяги товарообігу (39,6%). Щобільше, лише для торгівлі з Бразилією в умовах виходу з кризи (2010 р.) характерні найвищі показники.

3. Українські показники імпорту в цілому переважали. Винятками були другий і четвертий квартали 2007 р., другий – 2008 р. і останній квартал 2010 р. Багатообіцяючими є перші місяці 2011 р., які вказують на вигідні тенденції для вітчизняного експорту (рис. 1).

4. Країнами підтримується дієвий інтерес до співробітництва в галузі чорної та кольорової металургії, енергетики, геологорозвідки, будівництва газо– та нафтопроводів, транспорту, інформатики, харчової та гірничодобувної промисловості, гірничого та сільськогосподарського машинобудування, електрозварювання, медицини, фармакології та екології, аерокосмічної промисловості.

Отже, враховуючи вищенаведенні факти, слід підкреслити, що вивчення динаміки торгово-економічних відносин України з Бразилією є важливим напрямом науково-прикладних досліджень, що дозволять підготувати теоретичне, а з їх поглибленням і практичне підґрунтя для української економічної політики у латиноамериканському регіоні.

Література:

1. Бразилия становится ближе // <http://minprom.ua/articles/50717.html> [14. 06. 2011]
2. Бредіхін А. Політичне та торговельно-економічне співробітництво України з Латинською Америкою (1994-1997 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 02 / А. В. Бредіхін. – Донецьк, 1999. – 18 с.
3. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2010 рік // www.ukrstat.gov.ua [14. 06. 2011].
4. Договірні-правова база: Перелік чинних міжнародних угод між Україною та Бразилією // www.mfa.gov.ua/brazil/ua/17496.htm [24. 06. 2011]
5. Кириченко В. Шляхи та механізми подальшого зміцнення взаємовигідних відносин України з державами Латинської Америки та Карибського басейну // Антологія творчих досягнень / Київ. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2004. – Вип. 1. – С. 250-260.
6. Королев Д. Латиноамериканский вектор внешней политики Украины // <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekspertiza/71520> [03. 06. 2011].
7. Лажнік В. Й., Подзерук М. О. Зовнішня торгівля товарами між Україною і країнами Латинської Америки / Лажнік В. Й., Подзерук М. О. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 6. – С. 80-88.
8. Лакомов В. Україна – Бразилія: "Синергія" заради стратегічного партнерства // www.day.kiev.ua/288347 [19. 05. 2011].
9. Проект "Циклон-4" компанії "Алкантара Циклон Спейс" і криза стратегічної політики // www.alcantaracyclonespace.com [21. 06. 2011].
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України // www.ukrstat.gov.ua [01. 06. 2011].
11. Угода про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Бразилії від 25. 10. 1995 р. // www.mfa.gov.ua/brazil/ua/17388.htm [02. 06. 2011].
12. Україна посилює торговельно-економічне співробітництво з Бразилією // http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=81708&cat_id=36232 [01. 06. 2011].
13. Українсько-бразильське торговельно-економічне співробітництво // www.mfa.gov.ua/brazil/ua/17388.htm [20. 05. 2011].
14. Чабанний В. Україна – Бразилія: інноваційний вектор співробітництва // Персонал. – 2004. – № 11. – С. – 80 – 85.
15. Щодо існуючих проблем двосторонніх торговельно-економічних відносин між Україною та Бразилією // www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/bra/2470.html [14. 06. 2011].
16. Atos assinados por ocasião da IV Reunião da Comissão Intergovernamental

de Cooperação Brasil-Ucrânia – Brasília, 27 de agosto de 2010 // [www. itamaraty. gov. br/sala-de-imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-iv-reuniao-da-comissao-intergovernamental-de-cooperacao-brasil-ucrania-2013-brasilia-27-de-agosto-de-2010](http://www.itamaraty.gov.br/sala-de-imprensa/notas-a-imprensa/atos-assinados-por-ocasio-da-iv-reuniao-da-comissao-intergovernamental-de-cooperacao-brasil-ucrania-2013-brasilia-27-de-agosto-de-2010) [01. 06. 2011].

17. Cooperação Brasil – Ucrânia // [http://panoramaespacial. blogspot. com/2010/07/cooperacao-brasil-ucrania. html](http://panoramaespacial.blogspot.com/2010/07/cooperacao-brasil-ucrania.html) [25. 06. 2011].

18. Cooperação espacial e incremento comercial em pauta na Ucrânia Tue 1 Dec 2009 // [http://planalto. blog. br/clone/cooperacao-espacial-e-incremento-comercial-em-pauta-na-ucrania](http://planalto.blog.br/clone/cooperacao-espacial-e-incremento-comercial-em-pauta-na-ucrania) [07. 07. 2011].

19. Governo brasileiro decide reconhecer Ucrânia como economia de Mercado // [www. mdic. gov. br/sitio/interna/noticia. php?area=1&noticia=7385](http://www.mdic.gov.br/sitio/interna/noticia.php?area=1&noticia=7385) [1. 07. 2011].

20. Empresários ucranianos buscam oportunidades de negócios no Brasil (17/06/2011) // [www. mdic. gov. br/sitio/interna/noticia. php?area=1&noticia=10734](http://www.mdic.gov.br/sitio/interna/noticia.php?area=1&noticia=10734) [15. 07. 2011].

21. MDIC sedia reunião de comércio entre Brasil e Ucrânia (18/08/2009) [www. mdic. gov. br/sitio/interna/noticia. php?area=1&noticia=9249](http://www.mdic.gov.br/sitio/interna/noticia.php?area=1&noticia=9249) [21. 06. 2011].

22. Ministerio das relacoes exteriores: Ucrania // [www. itamaraty. gov. br/temas/temas-politicos-e-relacoes-bilaterais/europa/ucrania/pdf](http://www.itamaraty.gov.br/temas/temas-politicos-e-relacoes-bilaterais/europa/ucrania/pdf) [1. 07. 2011].

23. Ministério do Desenvolvimento, Indústria e Comércio Exterior // [www. desenvolvimento. gov. br/comercio-exterior/arquivos/Ucrania. pdf](http://www.desenvolvimento.gov.br/comercio-exterior/arquivos/Ucrania.pdf) [16. 06. 2011].

24. Missão ucraniana busca oportunidades de negócios no Brasil // [www. brasil. gov. br/noticias/arquivos/2011/06/20/missao-ucraniana-busca-opportunidades-de-negocios-no-brasil/print](http://www.brasil.gov.br/noticias/arquivos/2011/06/20/missao-ucraniana-busca-opportunidades-de-negocios-no-brasil/print) [1. 07. 2011].